

Santiago H. Amigorena scrie, de peste douăzeci și cinci de ani, un proiect literar pe care l-a numit, pentru el însuși, *Le Dernier Livre*. Acest proiect cuprinde șase părți, care acoperă fiecare șase ani din viața naratorului, părți care, la rândul lor, sunt compuse din mai multe capitole: *Une enfance laconique* (1998), *Une jeunesse aphone* (2000), *Une adolescence taciturne* (2002), *Le Premier Amour* (2004), *1978* (2009), *La Première Défaite* (2012), *Des jours que je n'ai pas oubliés* (2014), *Mes derniers mots* (2015), *Les Premières Fois* (2016), *Le Ghetto intérieur* (2019).

Ghetto interior a fost distins cu câteva premii literare importante: Premiul Goncourt – alegerea României, Premiul Goncourt – alegerea Belgiei, Prix des libraires de Nancy și Prix de la Renaissance Française.

SANTIAGO H.
AMIGORENA

GHETOUL INTERIOR

Traducere din limba franceză și note
ANDREEA NĂSTASE

LITERA

București
2020

Ziua de 13 septembrie 1940 era ploioasă la Buenos Aires, iar războiul din Europa era atât de departe, încât te-ai fi putut crede în timpuri de pace. Avenida de Mayo, această mare arteră străjuită de clădiri Art Nouveau, care separă Președinția de Congres, era aproape pusă; nu se vedea decât câțiva bărbați grăbiți, părăsindu-și birourile cu un ziar deschis deasupra capului ca să se apere de picături, alergând prin ploaie după un taxi sau un autobuz cu care să ajungă acasă. Printre aceștia, un bărbat de treizeci și opt de ani, Vicente Rosenberg, protejat de pălăria pe care o purta, îmbrăcat în pantaloni fermi, dar mașinali, către ușa localului Tortoni, o cafenea la modă, unde, pe vremea aceea, te puteai întâlni la fel de bine cu Jorge Luis Borges, cu glorii ale tangoului sau cu refugiați europeni precum Ortega y Gasset, Roger Caillois ori Arthur Rubinstein. Vicente era un Tânăr evreu. Sau un Tânăr polonez. Sau un Tânăr argentian. De fapt, în acea zi de 13 septembrie 1940,

Respect pentru oamenii și cărți

Vicente Rosenberg nu știa încă precis ce era. Când intrase în cafenea zărise imediat, la unul dintre gheridoanele dispuse de-a lungul peretelui de vizavi de bar, silueta masivă a lui Ariel Edelsohn, prietenul lui cel mai bun. Cu coatele pe masă și o cafea în față, îl aștepta pe Vicente citind ziarul, nu departe de mesele de biliard din salonul din spate. Lângă el, întors ca să poată urmări carambolurile, nervos ca de obicei, stătea Sammy Grunfeld, un Tânăr care li se alătura adesea. Vicente le strânsese mâinile, își scuturase pardesiul ca să alunge ultimele picături pe cale să-i îmbibe lâna groasă, apoi se așezase lângă prietenii lui, înclinând capul ca să deslușească titlurile de pe prima pagină a ziarului: în Europa, Bătălia Angliei era în toi, iar naziștii începuseră să închidă evreii în ghetouri. Ariel, poreclit de prietenii Ursul, împăturise ziarul și lăsase să-i scape un suspin greu.

— Evreii mă calcă pe nervi. M-au enervat întotdeauna. Când am înțeles că mama avea să devină la fel de evreică și de enervantă ca maică-sa, m-am hotărât să plec.

— În comparație cu a mea, mama ta nu e atât de enervantă, iți răspunse Sammy, continuând să supravegheze cu un ochi mesele de biliard.

Puținjenat, Ariel îi aruncase o privire lui Vicente, dar, cum acesta părea să se gândească la altceva, continuase dialogul cu Sammy, care era întors pe jumătate.

— Cel mai rău a fost când avea douăzeci de ani și nu visa decât să plece din ștel ca să trăiască la oraș. Maică-sa o enerva din aceleași motive pentru care ea mă enervează pe mine acum...

— Cu toate astea, enervantă sau nu, ai adus-o peste ocean ca s-o ai lângă tine.

— Da... în viață ajunge să ni se facă dor și de cele mai rele lucruri.

Amuzat de tonul solemn al lui Ariel, Sammy pufnise într-un hohot scurt și zgomotos ca un pocnit din degete. În colțul lui, puțin încruntat, Vicente rămăsese tacut. Deja de câteva luni nu mai avea nici un chef să discute despre ce se petreceau în Europa.

— Ce e cu tine, Wincenty? Vremea frumoasă îți strică dispoziția?

Vicente se întorsese către Ariel cu un surâs în colțul buzelor: dintre toți oamenii pe care-i cunoștea la Buenos Aires, Ariel, cu care se știa de la Varșovia, de pe vremea când aveau optsprezece ani și tocmai se înrolaseră în armată, era singurul care-l numea în continuare Wincenty.

— Când eram mic, maică-mea a insistat să plecăm din Chełm tocmai pentru că nici ea nu-și suporta părinții.

Vicente rostise aceste cuvinte din vîrful buzelor, iar Sammy, pe care-l cunoscuseră în timpul traversării oceanului, de la Bordeaux la Buenos Aires, în 1928, și care, în acest oraș de neînțeles pe atunci, se agățase de ei ca de un colac de salvare, încercase să tragă concluzia acestei discuții relaxate:

— Așa se întâmplă din timpuri imemoriale, nu? Ne iubim părinții, apoi ni se par enervanți, apoi plecăm... poate că asta înseamnă să fii evreu...

— Da... sau ființă umană.

După o tăcere mai lungă decât ar fi cerut aceste vorbe mari, azvârlite pe masă ca niște păsări moarte, Ariel se întorsese iarăși spre Vicente.

— Ai aflat ceva nou?

— Nu. Au trecut trei luni de la ultima scrisoare. Nici măcar nu știu dacă a primit ăia zece dolari pe care i-am trimis în iunie.

— Am vorbit cu Jacob, care a primit o telegramă de la vărul lui, care a reușit să plece în Statele Unite – se pare că la Varșovia nu se mai găsesc nici timbre...

Ca să nu-și îngrijoreze prietenii, Vicente se străduise să schiteze un surâs minuscul, apoi se ridicase ca să se ducă la toaletă. Nu atât nevoia să urineze îl făcuse să plece, cât greutatea de a mai participa la aceste discuții fără sfârșit, pe care o resimțea de ceva vreme. Conversațiile porneau de la familii sau de la trecutul lor și îi antrenau întotdeauna prietenii pe terenul politic, alunecos, al evoluției situației din Europa.

În timp ce Sammy și Ariel continuaseră să schimbe opinii despre război, în vastele toalete ale cafenelei Tortoni Vicente se spălase pe mâini fără grabă, după care ridicase ochii pentru a-și contempla scurt imaginea din oglindă. Avea trăsături delicate, aproape diafane. Buzele, sprâncenele, nasul mic, mustața fină (pe care o tundea, indiferent cum stătea cu banii, de două ori pe săptămână la cel mai bun bărbier din Buenos Aires) păreau să fi fost trasate de un caligraf chinez cu un poanson atât de subtil, încât stătea să se evapore. De altfel, când îți aminteai de chipul lui, primul lucru ce-ți venea în minte nu era fruntea înaltă, nici pomeții ascuțiți, nici verdele ochilor sau culoarea roșcată a părului, ci o senzație difuză, ca o brumă ușoară, unde umorul șfichiitor alterna cu melancolia caldă.

Vicent se ștersese pe mâini și părăsise universul înghețat de marmură și de faianță albă ca să revină în universul ocru catifelat al salonului principal al cafenelei. Se așezase la loc lângă prietenii lui și-i privise cu afecțiune, dar și cu un strop de invidie: spre deosebire de Vicente, care-și avea încă mama și fratele în Polonia, Sammy fugise de pe vechiul continent cu toată familia, pe când Ariel reușise cu trei ani în urmă, în 1937, să-și convingă părinții și sora să i se alăture la Buenos Aires.

— ... cu tot cu faimoasa lor Linie Maginot, francezii au stabilit noul record mondial al înfrângerii celei mai rapide.

— După noi, totuși!

— Cu voi e altceva, toată lumea știe că polonezii n-au vrut niciodată cu adevărat să se bată.

— Da, ce să zic... vouă, rușilor, vă place la nebunie să vă bateți, mai ales între voi!

Sammy oftase agasat. Ariel îi puse înșă mâna pe umăr, ca un frate mai mare, iar disputa se oprise acolo.

— În orice caz, guvernul nostru ar fi făcut mai bine să se instaleze în altă parte decât la Londra. Am auzit că acolo plouă cu bombe. Tu ce părere ai, Wincenty?

Cum Vicente nu se grăbea să răspundă, Sammy o făcuse în locul lui:

— Londra... Paris... Varșovia... Avem noroc că suntem aici, nu?

Pentru a-și ascunde tulburarea, Vicente aruncase o privire afară, chipurile ca să verifice dacă mai ploua. Ariel profitase ca să-i semnaleze printr-o grimasă lui Sammy că mama lui Vicente era încă în Polonia, iar Sammy își mușcase buza ca să arate că și-a înțeles gafa. În jurul mesei mici se lăsase o tacere jenantă. Apoi, fără să stea pe gânduri, pentru a-și consola prietenul din adolescență, Ariel încercase să detensiuneze situația interesându-se de magazinul de mobilă pe care Vicente tocmai îl inaugurase. La rândul lui, pentru a-l liniști pe Ariel, Vicente încercase să-i răspundă, iar Sammy, într-o încercare de a destinde definitiv atmosfera apăsătoare, făcuse o glumă despre pasiunea argentinienilor pentru mobila rustică. Totuși, în ciuda eforturilor lor, peste ei coborâse o tacere grea, glacialeă. Li se incrustase în priviri, își croise loc în zâmbetele căznite înainte ca discuția să se stingă.

Cei trei prieteni își terminaseră cafelele, apoi băuseră câte un gin, și încă unul, apoi își

recuperaseră paltoanele, se îmbrăcaseră și ieșiseră de la Tortoni. Pe trotuar mai zăboviseră câteva clipe, cât să schimbe câteva banalități protejați de copertină. Vicente își aprinsese o țigară Commander, pe când Sammy trepida de nerăbdare, iar Ariel se întindea, mare cât un urs, scoțând un mic strigăt de satisfacție: zilele erau întunecoase, dar săptămâna ajunsese la capăt și el era în toane cum nu se putea mai bune.

— Așa... vii cu noi, sau ce faci? E vineri, 13, totuși!

Dornic să-și atragă prietenul din adolescență în atmosfera veselă a weekendului ce stătea să înceapă, Ariel îi propusese lui Vicente să-i însoțească la hipodromul din Palermo. Vicente declinase invitația. Deși îi plăcea să parieze la cursele de cai, era obosit și voia să se întoarcă acasă. Ariel nu insistase, căci dintre cei trei prieteni, doar Vicente avea copii, și era de la sine înțeles că uneori trebuiau să-l lase să se întoarcă liniștit acasă.

Ariel îl strânsese în brațe pe Vicente, iar Sammy dăduse mâna cu el, după care îl lăsa-seră să-și termine țigara singur sub copertină. Vicente aruncase chiștocul cu un bobârnac și ridicase ochii la cer. Cum ploaia părea să se

oprească, pornise pe jos în direcția apartamentului din strada Paraná unde se mutase cu Rosita și copiii în urmă cu câteva luni. Era o locuință mică, de trei camere, la etajul patru al unei clădiri vechi aflate la numai o sută de metri de magazinul de mobilă pe care tocmai îl deschisese. Abia se făcuse opt și jumătate, iar în timp ce străbătea holul imobilului Vicente fusese cuprins de un fel de bucurie liniștită la gândul întoarcerii acasă, ca și cum ar fi simțit, cu o forță reînnoită, că apartamentul modest în care se mutaseră de câteva săptămâni, ca să fie mai aproape de prăvălie, devenise deja, și pentru totdeauna, căminul familiei lor. „Ti-ai găsit unde să stai? Mănânci acasă? Cum faci cu menajul? Povestește-mi totul, dragule. Nu suport să nu mai știu nimic despre tine...“ Cuvintele dintr-o scrisoare mai veche de la mama lui, din perioada în care încă îi scria la post-restantul din Buenos Aires, îi răsăriseră în minte pe când urca scările. „Da, în sfârșit, pot spune că am o casă“, îi răpunse în sinea sa, cu gândul la numeroasele reproșuri pe care i le adresase ani în sir, acuzându-l că n-o ținea la curent cu nouăatile. „Te rog din suflet, Wincenty, dragule, scrie-mi, scrie-mi, răspunde-mi imediat.“ „Iarăși am

rămas fără vești de la tine, ceea ce mă supără teribil.“ „Te rog, scrie-mi câteva cuvinte. Îți-e aşa de greu să-i scrii câteva cuvinte mamei tale?“ „Te implor, câteva cuvinte. Îmi doresc atât de mult să te revăd. Cât voi trăi, este singurul meu vis.“ „Te rog, Wincenty, doar câteva vorbe. Ce suferință mai mare pentru o mamă decât să nu mai știe nimic despre copilul ei!“; „E oare posibil să-ți uiți cu totul propria mamă?“ Când plecase de la Varșovia, îl pusese să jure că-i va scrie săptămânal. Până în 1938, ea îi trimisese cu regularitate mai multe scrisori pe lună, însă Vicente nu-și ținuse promisiunea decât în primul an de sedere la Buenos Aires. 1929, 1930, 1931. Anii treceau și Vicente blestema reproșurile mamei sale ori de câte ori mai primea o scrisoare. 1932, 1933, 1934. Apoi, aceleași reproșuri începuseră să-l amuze și, împreună cu Ariel, le luase de câteva ori în derădere. 1935, 1936, 1937. Ajunsese să le trateze cu indiferență. 1938, 1939, 1940. Cine ar fi crezut că acum, de trei ani deja, avea să vină rândul lui să-și facă griji că nu primea destule vești de la ea...

Nici nu deschise bine ușa, că, de parcă ar fi vrut să confirme sentimentul de bine trăit de tatăl lor la intrarea în imobil, Martha și Ercilia, cele două fiice ale lui Vicente, în vîrstă de patru

și de șase ani, fugiseră spre el și i se aruncaseră în brațe.

– Bună seara, domnule căpitan!

– Mama, mama! A venit domnul căpitan!

Rosita, instalată pe ultimul model de balansoar fabricat de tatăl ei, îi ctea o poveste lui Juan José, fiul lor care încă era un bebeluș grăsun. După ce ridicase privirea ca să-i arunce un zâmbet, revenise liniștită la pagina din Horacio Quiroga unde rămăsesese. Vicente fusese cel care se apropiase pe la spate, o cuprinsese în brațe și o sărutase pe ceafă. Rosita își pusese mâna peste a lui și i-o apăsase puternic pe umărul ei – strângându-și, în același timp, fiul la piept.

– Munciți... Munciți și gândiți-vă că scopul la care țintesc eforturile noastre – fericirea noastră, a tuturor – este mult superior oboselii fie căruia dintre noi. Oamenii numesc astă „ideal“, pe bună dreptate. Nu există altă filosofie în viața unui om sau a unei albine.

Rosita terminase de citit scurta poveste a lui Quiroga și se ridicase în picioare. Își lăsase fiul pe covor, îi spusese fiicei mai mari să-și termine pagina de caligrafie, fiicei mai mici să se joace puțin cu fratele ei, după care se dusesese la bucătărie ca să pregătească cina. Spre deosebire de soțul ei, Rosita avea trăsături puțin grosolane,